

УДК 35.084

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2023-1-6>**Кузьменко Сергій Георгійович**

доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук,
професор, професор кафедри цивільного, трудового права та
права соціального забезпечення факультету № 4
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-5325-9433

**ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ГЕНДЕРНОГО ДИСБАЛАНСУ
ЗА РАХУНОК ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

У статті з'ясовано чому гендерна політика в Україні, особливо в умовах обраного курсу на побудову європейських демократичних інститутів, має постати зараз зовсім у новому, актуальному ракурсі. На сьогодні гендерні підходи обов'язково враховують та застосовують під час розроблення нормативно-правових актів практично у всіх країнах світу. Встановлено, що на рівні Закону в Україні також розглядаються питання про недопущення гендерної дискримінації, про забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень (у першу чергу, через обрання в представницькі органи та призначення жінок на керівні посади), про забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків щодо поєднання професійних і сімейних обов'язків, про унеможливлення проявів гендерного насильства тощо. Розглянуті статистичні дані країн ЄС, на підставі яких можна стверджувати, що ті країни, які мають високі показники представництва жінок у політичних інституціях, мають не тільки вищий рівень забезпечення громадянських прав і свобод, але є також більш економічно розвинутими, оскільки, таким чином вони створюють умови для політичного й економічного різноманіття, толерантності та довіри. Розглянуті приклади застосування гендерної політики в м. Кропивницькому. Гендерна демократія в дії – це принцип, що забезпечує жінкам на рівних умовах із чоловіками право голосувати на всіх виборах і публічних референдумах та бути обраними до всіх публічно виборних органів; брати участь у формуванні та здійсненні політики уряду, обіймати державні посади, а також здійснювати державні функції на всіх рівнях державного управління; брати участь у діяльності неурядових організацій і асоціацій, що вирішують питання громадського та політичного життя країни. З'ясовано, що наявність будь яких гендерних диспропорцій, що мають місце в окремих сферах, означає тільки одне – це фактичну дискримінацію за гендерною ознакою, що не відповідає вимогам розвитку сучасної демократії в світі та Україні. Досить часто поняття «сегрегація» плутають з терміном «дискримінація». У деяких випадках збіг можливий, але найчастіше вони являють собою різні значення. Визначено, що поняття сегрегація в реальному житті, само по собі, передбачає фактичне відокремлення певної групи людей від основної частини населення. На прикладі показано сучасне відношення роботодавців до проблем гендерної політики. Якщо розглядати сегрегацію конкретно, з позиції гендерної рівності, то можна сказати, що існує не лише вертикальна, а й горизонтальна сегрегація за сферами діяльності, що, наприклад, перетворює в Україні освітню галузь, статистику, охорону здоров'я, соціальний захист і низку інших галузей чисто на жіночу царину. Світ в якому ми живемо, стає особливо вимогливим до лідерських якостей. Стає все більш очевидним, що стейкхолдерам байдуже хто буде керівником: він, вона, а може й особа з нетрадиційною орієнтацією (воно). Зараз всі націлені тільки на результат. Наводяться статистичні дані, які свідчать, що в суспільстві постійно зростає затребуваність жінок, які приймають рішення. Визначено, що можливий гендерний дисбаланс в українському суспільстві значною мірою зумовлений низкою стереотипів, які гальмують повноцінну самореалізацію представників обох статей. Автор дійшов висновку, що ті шляхи, які на сьогодні робить держава Україна для демократизації нашого суспільства, а також для подальшого питомого посилення ваги громадянських прав населення, обов'язково допоможе подолати нам, на жаль, ще досі існуючий в країні гендерний дисбаланс.

Ключові слова: гендерна політика, гендерний дисбаланс, гендерна рівність, права чоловіків і жінок, індекс гендерної рівності, гендерний розрив, гендерний паритет, гендерні диспропорції, сегрегація, дискримінація, гендерна демократія, демократизація суспільства.

**Kuzmenko S. WAYS TO OVERCOME THE GENDER IMBALANCE AT THE EXPENSE
DEMOCRATIZATION OF UKRAINIAN SOCIETY**

The article shows why gender policy in Ukraine, especially in the context of the chosen course for building European democratic institutions, should now appear in a completely new, relevant vision. To date, gender approaches

are necessarily taken into account and applied in the development of legal acts in almost all countries of the world. It has been established that at the level of the Law in Ukraine, issues of preventing gender discrimination, ensuring equal participation of women and men in making socially important decisions (primarily through election to representative bodies and appointing women to leadership positions), and ensuring equal opportunities for women and men, taking into account the correlation of professional and family responsibilities, the impossibility of manifestations of gender-based violence, etc. The statistical data of the EU countries are presented, on the basis of which it can be argued that those countries in which there are high rates of representation of women in political institutions not only have a higher level of civil rights and freedoms, but are also more economically developed, because, thus, they create conditions for political and economic diversity, tolerance and trust. Examples of the application of gender policy in Kropyvnytskyi are considered. Gender democracy in action is a principle that ensures women, on equal terms with men, the right to vote in all elections and public referendums, and to be elected to all elected bodies; participate in the formation and implementation of government policies; hold public office, as well as perform public functions at all levels of government; participate in the activities of non-governmental organizations and associations that resolve issues of public and political life of the country. It has been established that the presence of any gender disproportions that take place in certain areas means only one thing - this is actual gender discrimination that does not meet the requirements for the development of modern democracy in the world and Ukraine. It is determined that the concept of segregation in real life, in itself, implies the actual separation of a certain group of people from the main part of the population. The example shows the modern attitude of employers to the problems of gender policy. If we consider segregation specifically from the standpoint of gender equality, then we can say that there is not only vertical, but also horizontal segregation in areas of activity, which, for example, turns education, statistics, healthcare, social protection and a number of other industries into purely women's industries in Ukraine. The world we live in is becoming especially demanding on leadership qualities. It is becoming more and more obvious that stakeholders do not care who will be the leader: he, she, or maybe a person with a non-traditional orientation (it). Now everyone is focused only on the result. Statistical data are given that indicate that the need for women who make their own decisions is constantly growing in society. It has been determined that the possible gender imbalance in Ukrainian society is largely due to a number of stereotypes that hinder the full-fledged self-realization of both sexes. The author came to the conclusion that the actions that the state of Ukraine is doing today, having embarked on the path of democratization of our society, as well as to further increase the civil rights of the population, will certainly help us overcome, unfortunately, the gender imbalance that still exists in the country.

Key words: gender policy, gender imbalance, gender equality, rights of men and women, gender equality index, gender gap, gender parity, gender disparities, segregation, discrimination, gender democracy, democratization of society.

Дана стаття, швидше за все, не сподобається дуже багатьом читачам чоловічої статі, і, насамперед, представникам влади, оскільки проблема, розглянута в ній, досі є дуже незручною для сприйняття та обговорення. Адже, керують, тобто займають керівні посади, в основному чоловіки, а не жінки. Таким чином, на практиці, майже в усіх галузях існує гендерний дисбаланс. Але при цьому, є, так би мовити, чисто чоловічі галузі (гірнична, металургійна промисловість), а є галузі, в яких на передовій більшість жінок, ніж чоловіків (освіта, медицина). А тому, метою цієї статті є узагальнення шляхів подолання існуючого в Україні гендерного дисбалансу за рахунок демократизації українського суспільства.

Тобто гендерна політика в Україні, особливо в умовах обраного курсу на побудову європейських демократичних інститутів, має постати зараз зовсім у новому, актуальному світлі. Час вимагає прийняття цінностей ген-

дерної рівності як у суспільстві загалом, так і у різних його інституціях. При цьому, гендерну рівність можна визначити як частину широкої культурної трансформації, що змінює функціонування традиційних світових суспільств і прямо сприяє розвитку всіх демократичних інститутів [1].

На сьогодні гендерні підходи обов'язково враховують та застосовують під час розробки нормативно-правових актів практично у всіх країнах світу [2]. Наприклад, в Україні рівні права чоловіків і жінок закріплені Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року № 2866-IV, з останніми змінами і доповненнями внесеними Законом України від 13.12.2022 № 2849-IX [3]. На рівні Закону, а не дискусій розглядаються питання про недопущення гендерної дискримінації, про забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень

(у першу чергу, через обрання в представницькі органи та призначення жінок на керівні посади), про забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків щодо поєднання професійних і сімейних обов'язків, про унеможливлення проявів гендерного насильства тощо [1].

Беручи за основу статистичні дані країн ЄС, можна стверджувати, що ті країни, які мають високі показники представництва жінок у політичних інституціях, мають не тільки вищий рівень забезпечення громадянських прав і свобод, але є також більш економічно розвинутими, оскільки, таким чином вони створюють умови для політичного й економічного різноманіття, толерантності та довіри [1].

Так, Всесвітній економічний форум (World Economic Forum) опублікував глобальне дослідження – Індекс гендерного розриву (The Global Gender Gap Index), який вимірюється вже 15 років поспіль, починаючи з 2006 року [4]. Наприклад, станом на 2016 рік, Україна займала 69 місце за індексом гендерної рівності (у рейтингу серед 142 країн). У топ-10 країн за індексом гендерної рівності тоді увійшли Ісландія, Норвегія, Фінляндія, Швеція, Ірландія, Руанда, Філіппіни, Швейцарія, Словенія та Нова Зеландія [1]. Але нове дослідження 2021 року показало, що глобальний індекс гендерного розриву становить 68%, а це вже є кроком назад у порівнянні з 2020 роком (розрив збільшився на 0,6%). В 2022 році вимірювання індексу охоплювало 153 країни, 2023 році – вже 156. На сьогодні, Україна посіла 74 місце у світі, втративши 15 сходинок. Цьогорічний Global Gender Gap Index свідчить, що для подолання гендерного розриву у світі знадобиться 135 років. Хоча в минулому році мова йшла про те, що для подолання гендерного розриву у світі знадобиться лише 100 років [4]. Вважаємо, що такий спад індексу гендерної рівності можливо пояснити тільки війною, розв'язаною РФ проти України.

Як і раніше, в світі, залишаються невтішними прогнози щодо гендерного паритету у політиці. На сьогодні, гендерний розрив за цим показником закритий лише на 22%

(у порівнянні з попереднім роком розрив збільшився на 2,4%). Хоча, загалом у парламентах багатьох країн світу збільшилась кількість депутаток. Водночас, деякі негативні тенденції, що проходять у великих країнах нівелюються прогресом, який демонструють менші країни [4].

Але це світові цифри, світова статистика. В той же час, в Україні, а конкретніше, як приклад, можна навести Кропивницьку міську раду, де третина депутатів – це жінки, тобто це значно більше ніж 22 світових відсотки. Усі вони входять до міжфракційного депутатського об'єднання «Рівні можливості». Про те, наскільки важливо, щоб жінки були в політиці на державному й місцевому рівнях, розповіли в етері Українського радіо Кропивницького депутатки Катерина Колтунова й Ольга Ковальова-Алокілі [5]. «За прикладом колег в інших областях і Верховній Раді ми бачимо, що таке об'єднання – дієвий інструмент. У попередній каденції також було міжфракційне об'єднання, але там було лише п'ять депутаток. У цьому році нас вже 14 депутаток» [5].

На сьогодні, у Кропивницькому, «вперше, три із семи постійних комісій в міській раді очолюють жінки. До цього їх традиційно очолювали чоловіки, і навіть таку важку й важливу комісію, як земельна, очолює жінка. Є фракція де представництво жінок 50 на 50» [5]. Необхідно зауважити, що досвід європейських країн показує, що ті країни, які вже давно мають достатнє представництво жінок у політиці, тільки виграли від цього. Вважається, що в політиці цінується фаховість з того чи іншого питання, а в Кропивницькій міській раді всі депутати, і чоловіки і жінки – є фаховими не тільки з політичних, але і з інших різних питань економічної та господарської діяльності міста та області [5].

В той же час, поза роботою в міській раді Катерина Колтунова – заступниця начальника Кіровоградської обласної військової адміністрації з гуманітарних питань та одна зі співзасновниць громадського простору Krop:hub. А Ольга Ковальова-Алокілі – директорка Регіонального фонду підтримки підприємництва в Кіровоградській області [5].

Тобто, гендерна демократія в дії – це принцип, що забезпечує жінкам на рівних умовах із чоловіками право голосувати на всіх виборах і публічних референдумах та бути обраними до всіх публічно виборних органів; брати участь у формуванні та здійсненні політики уряду; обіймати державні посади, а також здійснювати державні функції на всіх рівнях державного управління; брати участь у діяльності неурядових організацій і асоціацій, що вирішують питання громадського та політичного життя країни [6].

На наш погляд, наявність будь яких гендерних диспропорцій, що мають місце в окремих сферах, означає тільки одне – це фактичну дискримінацію за гендерною ознакою, що не відповідає вимогам розвитку сучасної демократії в світі та Україні.

У зв'язку з цим, хотілося б згадати про сегрегацію. Досить часто поняття «сегрегація» плутають з терміном «дискримінація». В деяких випадках збіг можливий, але найчастіше вони являють собою різні значення. Сегрегація в реальному житті, сама по собі, передбачає фактичне відокремлення певної групи людей від основної частини населення [7]. Також можна стверджувати, що сегрегація – це різновид дискримінації, який полягає у фактичному чи юридичному відокремленні в межах одного суспільства тих суспільних груп, які вирізняються за расовими, гендерними, соціальними, релігійними чи іншими ознаками, та в подальшому законодавчому обмеженні їхніх прав [8].

Якщо розглядати сегрегацію конкретно, з позиції гендерної рівності, то можна сказати, що існує не лише вертикальна, а й горизонтальна сегрегація за сферами діяльності, що, наприклад, перетворює в Україні освітню галузь, статистику, охорону здоров'я, соціальний захист і низку інших газулей чисто на жіночу царину [6]. Так, в Україні, в медицині працює набагато більше жінок, ніж чоловіків. 83% проти 17%. Про це говорять статистичні дані з електронної системи охорони здоров'я. Це одна з причин, чому медицину стереотипно вважають «жіночою» галуззю. В той же час, незважаючи на наведені цифри, жінки у медицині залучені до прийняття рішень

набагато менше, аніж чоловіки. Де факто це такий розподіл трудових обов'язків, коли на плечі жінок в основному лягає догляд та піклування про хворих, а чоловіки ж тільки управляють та лікують. Цифри говорять про різкий нерівномірний гендерний розподіл в українській медицині. Так, кожен тридцятий чоловік, який працює в медичному закладі, займає керівну посаду. При цьому керівну посаду серед жінок займає тільки кожна 176 жінка! [2]. Відповідно, що така диспропорція шкодить урахуванню статевої специфіки та негативно впливає на остаточний результат діяльності [6].

Відтак, формування і функціонування в Україні гендерної демократії має стати в сучасних умовах, по-перше, обов'язковою умовою формування свідомого і активного громадянського суспільства та соціально відповідальної демократичної держави, по-друге, важливим чинником формування суспільних партнерських взаємовідносин на основі гендерної паритетності [9, 10, с. 42].

Світ в якому ми живемо, стає особливо вимогливим до лідерських якостей. Стає все більш очевидним, що стейкхолдерам байдуже хто буде керівником: він, вона, а може й особа з нетрадиційною орієнтацією (воно). Зараз всі націлені тільки на результат. А тому, до жінок ці вимоги підвищуються ще більше. Жінці, будь що, потрібно довести свою професійність серед чоловіків. Саме так вважає Наталія Гранкіна, директорка успішного та потужного медичного закладу – Дніпропетровського обласного клінічного лікувально-профілактичного об'єднання «Фтизіатрія».

За її словами, існуючі в світі гендерні стереотипи сильно впливають на жіноче лідерство. «Жінку-керівника не сприймають одразу. Спочатку треба довести свою експертність, свій фаховий досвід. Ми, жінки, погоджуйтесь очоловати підприємство, розуміємо, що приносимо в жертву щось із свого особистого життя – менше часу проводимо з рідними, менше часу присв'ячуємо собі», – ділиться Наталія Гранкіна [2].

Тож гендерна рівновага, перш за все, як елемент паритетної демократії упереджує можливі негативні наслідки щодо різних ста-

тей у всіх без винятку напрямках функціонування держави й суспільства та в управлінні всіма без винятку соціальними процесами [6]. Разом з тим, жіноче лідерство стає все більш помітним, а суспільство починає на порядок більше цінувати внесок, який роблять жінки. Так, в одному з останніх досліджень Національного демократичного інституту (НДІ), або Національного демократичного інституту з міжнародних відносин, який є позапартійною, некомерційною, неурядовою організацією, яка працює задля посилення демократичних інститутів у всьому світі шляхом залучення громадянського суспільства, сприяючи відкритості та підзвітності влади, є дані, які свідчать, що в суспільстві постійно зростає затребуваність жінок, які приймають рішення [2].

З часу свого заснування в 1983 році НДІ та його місцеві партнери працюють задля забезпечення проведення чесних виборів, залучення громадян до суспільних процесів, сприяють відкритості та прозорості влади,

а також збільшенню рівня політичної участі жінок [11]. Причому, НДІ констатує, що має дані, які свідчать, що гендерні стереотипи сильно впливають на жіноче лідерство [2]. В свою чергу можливий гендерний дисбаланс в українському суспільстві значною мірою зумовлений низкою стереотипів, які гальмують повноцінну самореалізацію представників обох статей [12].

Таким чином, можна зробити висновок, що демократизація суспільства неможлива без врахування гендерної проблематики. Адже громадянське суспільство – це, перш за все, суспільство з однаковими можливостями для самовизначення і самореалізації всіх його членів, як чоловіків, так і жінок. Вважаємо, що ті шляхи, які на сьогодні робить держава Україна для демократизації нашого суспільства, а також для подальшого питомого посилення ваги громадянських прав населення, обов'язково допоможуть подолати нам, на жаль, ще досі існуючий в країні гендерний дисбаланс.

Література

1. Юлія Біденко, Валентина Кисельова. Гендерна політика в Україні: складний шлях від декларацій до позитивних дій. URL: <https://gendercenter.sumdu.edu.ua/index.php/news/314-pro-hendernu-polityku-v-ukraini>
2. Тетяна Бойко. Керують тут чоловіки? Про гендерний дисбаланс в медицині та жіноче лідерство. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_boiko/497161_keruyut_tut_choloviki_pro_genderniy.html
3. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року, № 2866-IV. *Відомості Верховної Ради*. 2005. № 53. Ст.561. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
4. Наталія Жачек. Жінки:50%. URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/gender-gap-2021-rozryv-zbilshuyetsya-ukrayina-vtratyla-15-pozytsij/>
5. Жінки в політиці. URL: <https://suspilne.media/>
6. Співвідношення паритетної демократії та гендерної рівності. URL: https://just.odessa.gov.ua/?view=viewnews&page_id
7. Що таке сегрегація? Поняття, значення слова. URL: <https://druzy.com.ua/sho-take-segregaciia-roniattia-znachennia-slova/>
8. Сегрегація в центрі Європи в 21 столітті? Реальність (перша частина). URL: <https://www.prostir.ua/?news=sehrehatsiya-v-tsentri-evropy-v-21-stolitti-realist-persha-chastyna>
9. Венгер О. Особливості становлення гендерної демократії в Україні. *Політичний менеджмент*. 2009. № 3. С. 145-153. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/59800/14-Venger.pdf?sequence=1>
10. Гендерні аспекти державної служби : монографія / М.І. Пірен, Н.В. Грицяк, Т.Е. Василевська, О.М. Іваницька ; за заг. ред. Б. Кравченка. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи». 2002. 336 с.
11. Національний демократичний інститут. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
12. Баласинович Н. О. Гендерна демократія: особливості становлення в Україні. *Науковий журнал Політикус*. 2020. Вип. 5. С. 29-34. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/10357/1/Balasynovych.pdf>

References

1. Yuliia Bidenko, Valentyna Kyselova. Henderna polityka v Ukraini: skladnyi shliakh vid deklaratsii do pozytyvnykh dii. URL: <https://gendercenter.sumdu.edu.ua/index.php/news/314-pro-hendernu-polityku-v-ukraini> [in Ukrainian].
2. Tetiana Boiko. Keruiut tut choloviky? Pro hendernyi dysbalans v medytsyni ta zhinoche liderstvo. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_boiko/497161_keruyut_tut_choloviki_pro_genderniy.html [in Ukrainian].
3. Pro zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei zhinok i cholovikiv: Zakon Ukrainy vid 8 veresnia 2005 roku, № 2866-IV. Vidomosti Verkhovnoi Rady. (2005). № 53. St. 561. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> [in Ukrainian].
4. Nataliia Zhachek. Zhinky:50%. URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/gender-gap-2021-rozryv-zbilshuyetsya-ukrayina-vtratyla-15-pozytsij/> [in Ukrainian].
5. Zhinky v politytsi. URL: <https://suspilne.media/> [in Ukrainian].
6. Spivvidnoshennia parytetnoi demokratii ta hendernoi rivnosti. URL: https://just.odessa.gov.ua/?view=viewnews&page_id
7. Shcho take sehrehatsiia? Poniattia, znachennia slova. URL: <https://druzy.com.ua/sho-take-segregaciia-poniattia-znachennia-slova/> [in Ukrainian].
8. Sehrehatsiia v tsentri Yevropy v 21 stolitti? Realnist (persha chastyna). URL: <https://www.prostir.ua/?news=sehrehatsiya-v-tsentri-evropy-v-21-stolitti-realnist-persha-chastyna>
9. Venher O. (2009) Osoblyvosti stanovlennia hendernoi demokratii v Ukraini [Features of the formation of gender democracy in Ukraine]. Politychnyi menedzhment, № 3, P. 145-153. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/59800/14-Venger.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
10. Henderni aspekty derzhavnoi sluzhby : monohrafiia [Gender aspects of civil service: monograph] / M.I. Piren, N.V. Hrytsiak, T.E. Vasylevska, O.M. Ivanytska ; za zah. red. B. Kravchenka. (2002). Kyiv : Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy», 336 s. [in Ukrainian]
11. Natsionalnyi demokratychnyi instytut. Material z Vikipedii — vilnoi entsyklopedii. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> [in Ukrainian].
12. Balasynovych N. O. (2020) Henderna demokratiia: osoblyvosti stanovlennia v Ukraini [Gender democracy: features of formation in Ukraine]. Naukovyi zhurnal Politykus, Vyp. 5, P. 29-34. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/10357/1/Balasynovych.pdf> [in Ukrainian]